

Zofia Czapiga
Rzeszów

Rosyjskie modele zdań ze znaczeniem smutku w konfrontacji z językiem polskim

Smutek to stan psychiczny będący następstwem przykrych przeżyć, doznanych cierpień fizycznych i moralnych, uczucie przygnębienia (USJP). Tego przykrego uczucia doznaje subiekt zwykle z powodu własnych lub cudzych problemów. Iwona Nowakowska-Kempna interpretuje stan smutku następująco:

*'Jeżeli
zdarzenie z nie zachodzi
z jest dobre
i
x czuje coś + pasywnie
to (tym uczuciem jest) smutek'* oraz
*'Jeżeli
zachodzi zdarzenie z
z jest złe dla x-a
i
x czuje coś + pasywnie
to (tym uczuciem jest) smutek'*¹.

Stan ten jest więc wywoływany określoną przyczyną sprawczą. Zdaniem Lidii Jordanskiej przyczyną jest ocena rzeczywistości, zdarzenia, dokonana przez podmiot uczucia, czyli ogół jego opinii o tym fakcie – czy jest pożądany, czy nie. Zatem uczucia są reakcją na konkretne zdarzenia, na sytuacje prowadzące do ich zaistnienia².

I. Nowakowska-Kempna w grupie smutku wydziela: troskę, smutek, chandrę, rozpacz, udrękę, rozbicie wewnętrzne, zdruzgotanie. Odmianami smutku są: uczucie braku, niepewności, krzywdy, niedosytu, niezrozumienia, otumanienia, samotności, opuszczenia, pustki, zagubienia, słabości, znużenia, zgorzknienia, przygnie-

¹ I. Nowakowska-Kempna, *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć*, Katowice 1986, s. 76–77.

² L. Jordanskaja, *Próba leksykalnego opisu znaczeń grupy rosyjskich słów oznaczających uczucia*, [w:] *Semantyka i słownik*. Red. A. Wierzbicka, Wrocław 1972, s. 107–108.

cenia, przymusu, bezwoli, bólu, cierpienia, dławienia oraz czuć się niepotrzebnym, czuć się nieznośnie; otepienie³.

Rosyjski szereg synonimiczny przy dominancie *печально* tworzą: *невесело, нерадостно, грустно, скорбно, безрадостно, безотрадно, тоскливо, горько, горестно, опечаленно, скучно, понуро, сокрушенно, плачевно, жалобно; разг. жалостно* (СС).

Znaczenie smutku, przygnębienia w języku rosyjskim mogą przekazywać różne modele zdań⁴:

- 1) model werbalny (*Я грущу*);
- 2) przysłówkowo-predykatywny (*Мне грустно*);
- 3) substantywny (*У меня грусть*);
- 4) adiektywny (*Я невесел*);
- 5) imiesłowowy (*Он опечален*);
- 6) przyimkowy (*Она в печали*).

Przedmiotem niniejszego opisu są zdania modelu przysłówkowo-predykatywnego, które w języku rosyjskim można uznać za podstawowy sposób przekazu stanu wewnętrznego subiekta, w tym także nazywania negatywnego uczucia smutku, rozpaczy, przygnębienia, nudy, w porównaniu z językiem polskim. Są to zdania z przysłówkami predykatywnymi⁵ *грустно, скучно, тоскливо, невесело, печально, тяжело*, mające charakter mono- lub polipredykatywny⁶. Przyjrzyjmy się bliżej poszczególnym leksemom⁷ i ich roli w semantyczno-składniowej organizacji zdania.

W języku rosyjskim funkcję predykatu wyrażającego smutek najczęściej pełni przysłówki *грустно* (*безл. в знач. сказ., кому.* 'О чувстве грусти, испытываемом кем-л.' (СРЯЕв)). W języku polskim ma on ekwiwalent słownikowy *smutno, smutnie*:

– Чудно все это как-то... – Григорий допустил коня к воде и, глядя на Аксинью, **грустно** улыбнулся. – А я, Ксюша, все никак тебя от сердца оторвать не могу. [...] Grigorij dopuścił konia do wody i patrząc na Aksinię **smutnie** się uśmiechnął. (Szołochow)

³ I. Nowakowska-Kempna, *Konstrukcje zdaniowe...*, s. 70.

⁴ С.Н. Цейтлин, *Синтаксические модели со значением психического состояния и их синонимика*, [в кн:] *Синтаксис и стилистика*, Москва 1976, s. 161.

⁵ O różnorodności terminologicznej dotyczącej omawianego typu leksemów zob. m.in. M. Mocarz, *Predykatywy leksykalne w konfrontacji przekładowej*, Lublin 2005, s. 15–22.

⁶ W zdaniach monopredykatywnych przysówek pełni funkcję głównego predykatu (*Ему было грустно.*), a w zdaniach polipredykatywnych stanowi dodatkową predykcję przy czasowniku pełnosemantycznym (*Она улыбнулась грустно.*). Szerzej o polipredykatywności zob. pracę autora *Polipredykatywność zdania pojedynczego w języku polskim i rosyjskim*, Rzeszów 2003.

⁷ Omawiane są leksemy wyróżniające się największą frekwencją w wybranych utworach M. Bułhakowa, A. Rybakowa, B. Pasternaka i M. Szołochowa będących źródłem materiału faktograficznego.

– Покорнейше вас благодарю, гражданин, – так же **грустно** сказал человек и пошел вверх, а Поплавский поднялся и побежал вниз. – Najuprzejmiej dziękuję – również **smutno** powiedział człowieczek i poszedł na górę. (Bułhakow)

Wyróżnione leksemy informują o uczuciu smutku, przygnębienia subiekta osobowego, uczuciu przejawiającym się w konkretnych zachowaniach człowieka: *uśmiechał się, mówił smutno*.

W przekładzie rosyjskich tekstów literackich na język polski często pojawiają się różne inne formy przekazujące ten sam bądź podobny stan psychiczny subiekta. Jest to m.in.:

1) przymiotnik *smutny*:

Мишка смотрел на него со стороны, видел, как под тонкой кожей жеребца вяло играют связки мускулов, и ему казалось, что Бахарь любит эту кобылицу по-старчески безнадежно крепко и **грустно**. [...] wydawało mu się, że Bachar kocha tę klacz – starczą, beznadziejną, mocną a **smutną** miłością. (Szołochow)

Pomimo różnic formalnych określenie żywionego uczucia jest identyczne: w przekładzie użyty został przymiotnik – podstawa słowotwórcza odpowiedniego przysłówka.

2) rzeczownik *smutek, żal*:

Саше было жаль Бориса, **грустно** с ним расставаться: хороший товарищ, веселый, неунывающий спутник. Они обнялись и расцеловались. На глазах у Бориса блестели слезы. Saszcy szkoda było Borysa i **żal** rozstawać się z nim. Dobry kolega, wesoły, nie upadający na duchu. Uściskali się, ucałowali. Borys miał łzy w oczach. (Rybakow)

Раз она не обинуясь, без всяких оговорок направляется в Варькино, следовательно, его семьи там нет. Кроме тревоги, которую вызывала эта частность, ему нестерпимо больно и **грустно** было за своих. Отчего она ни словом не обмолвилась о них и о том, где они, точно их и вообще не существовало. Skoro ona otwarcie, bez żadnych obaw jedzie do Warykina, znaczy to, że rodziny tam nie ma. Oprócz niepokoju, wywołanego tym faktem, poczuł na myśl o bliskich ból i **smutek**. (Pasternak)

W połączeniu z bezokolicznikiem wyróżnione leksemy oznaczają uczucie smutku, przygnębienia spowodowane nie samym faktem rozstawania się, lecz szerszą konsytuacją. Subiekt doznający tego przykrego uczucia wskazany jest na powierzchni zdania formą celownikową. W ostatnim przykładzie w języku polskim subiekt wynika z formy osobowej czasownika, natomiast tekst jest znacznie zubożony w stosunku do oryginału: pominięte zostało określenie intensywności doświadczanego stanu dyskomfortu psychicznego. W języku rosyjskim połączenia typu *нестерпимо грустно, безумно тяжело* podkreślają, jak bardzo przykry jest dany stan wewnętrzny subiekta, czego w polskim przekładzie niestety brakuje.

3) wyrażenie przyimkowe:

Алферов с улыбкой смотрел на него, потом неожиданно тихо, даже **грустно** спросил: – И подтвердят? Аłfierow patrzył na niego z uśmiechem, potem nagle zapytał cicho, a nawet jakby **ze smutkiem**: – I potwierdzą? (Rybakow)

Jakkolwiek wyróżnione leksykalne wykładniki predykatów omawianego uczucia smutku są semantycznie tożsame, to jednak użyty dodatkowo w polskim przekładzie funktor *jakby* zmienia wartość epistemiczną zdania, sygnalizując, że dany stan nie odpowiada dosłownie rzeczywistości, a jedynie w znacznym stopniu ją przypomina.

Stosunkowo często w tekstach literackich dla oznaczenia negatywnego stanu psychicznego przygnębienia, smutku używany jest synonim *невесело*:

За кручей Емельяновой спины виднелась бледная Елизавета. Легонький чемоданчик держала в руках и **невесело** улыбалась; махала перчаткой стоявшим у ворот Владимиру и мачехе. Уśmiechała się **niewesoło**, trzymając w ręku lekką walizeczkę; [...] (Szołochow)

– Там все чисто одеваются. – Степан поморщился, тронул плечо возницы: – Ну, поторапливайся.

Возница **невесело** махнул кнутом, усталые лошади недружно дернули барки. Woźnica **niechętnie** świsnął batem, zmęczone konie nierówno szarpnęły orczyki. (Szołochow)

Невесело (= *smutno*) to nazwa negatywnego uczucia powstała dzięki użyciu partykuły przeczącej, która stała się przedrostkiem. W ostatnim przykładzie tłumacz sięgnął po inny leksem, odzwierciedlający również negatywny stan psychiczny woźnicy, wyrażający ociąganie się z wykonaniem polecenia, brak entuzjazmu.

Bardzo bliski znaczeniowo jest również przysłówek *печально* mający wprawdzie ekwiwalent słownikowy *smutno*, *smutnie*, ale w badanych przekładach użyte zostało wyrażenie przyimkowe:

Проход Зыков, довольно часто захаживавший на старое мелеховское подворье, разживался у Михаила бумагой на курение, **печально** говорил: – У бабы моей крышка на сундуке была обклеена старыми газетами – содрал и покурил. Prochor Zykov, który dość często zachodził do zagrody Melechowów, aby zaopatrzyć się u Michała w papier do tytoniu, mówił **ze smutkiem**: [...] (Szołochow)

Mimo różnic formalnych została tu zachowana pełna ekwiwalencja semantyczna.

Negatywny stan psychiczny sygnalizuje także przysłówek *тоскливо* oznaczający stan smutku, przygnębienia subiekta (*безл. в знач. сказ. 'О тоскливом настроении, царящем где-л.'*; *безл. в знач. сказ., кому. 'О чувстве тоски, испытываемом кем-л.'* СРЯЕв). W języku polskim odpowiada mu leksem *smutno*:

Поэт поднял свечу над головой и громко сказал:

– Здорово, други! – после чего заглянул под ближайший столик и воскликнул **тоскливо**: – Нет, его здесь нет! – Чтоłem, przyjaciele! – po czym zajrzał pod najbliższy stolik i zawołał **smutno**: – Nie, tu go nie ma! (Bułhakow)

Ponadto w polskim przekładzie pojawiają się:

1) przysłówki *smętnie*, *żałośnie*, *melancholijnie*, *niecierpliwie*, np.:

– Да, я хотел спросить, – тетка не говорила, где свои прячет? – осведомился конферансье, любезно предлагая Канавкину папиросу и зажженную спичку. Тот, закуривая, усмехнулся как-то **тоскливо**. Канавкин, запalając, uśmiechnął się jakoś **smętnie**. (Bułhakow)

Кроме того, Берлиоза охватил необоснованный, но столь сильный страх, что ему захотелось тотчас же бежать с Патриарших без оглядки. Берлиоз **тоскливо** оглянулся, не понимая, что его напугало. **Жaлoсьнe** rozejrzał się dookoła, nie mogąc zrozumieć, co go tak przerażyło. (Bułhakow)

Листницкий коротко махнул рукой:

– Горе. А Первый и Четвертый полки?

– Нет их. Те не пойдут. Вы знаете, что сегодня ожидается выступление большевиков? Черт знает что творится! – и **тоскливо** вздохнул: – Махнуть бы на Дон от всей этой каши... [...] i westchnął **melancholijnie**: żeby się tak móc wyrwać z tego całego bigosu nad Don... (Szołochow)

– Чего они не обороняются? – **тоскливо** спросил он, поправляя за спиной винтовку. – Czemu oni się nie bronią? – **niecierpliwie** zapytał poprawiając na plecach karabin. (Szołochow)

Как видно, типовому росыjskiemu wykładnikowi predykatu smutku w przekładzie odpowiadają różne leksemy w większym lub mniejszym stopniu przekazujące stan przygnębienia, zniecierpliwienia, smutku subiekta bądź jego dodatkowe odcienie: *żałośnie* (*rozejrzał się*) = smutno, z pełnym żalem, melancholią; *smętnie* (*się uśmiechnął*) = smutno, melancholijnie; *westchnął* = smutno, w zamyśleniu. Natomiast *niecierpliwie* (*zapytał*) oznacza zniecierpliwienie, brak cierpliwości do spokojnego czekania na to, jaki podstęp przygotowuje wróg (Niemcy), a zatem pojawia się przy tym niepokój związany z tą niewiadomą.

2) wyrażenia przyimkowe **z(e) N_i**:

– Так помолись ему! Покрепче помолись! Впрочем, – тут голос Пилата сел, – это не поможет. Жены нет? – почему-то **тоскливо** спросил Пилат, не понимая, что с ним происходит. Więć się do niego pomódł! Módl się najgoręcej, jak umiesz! A zresztą... – głos Piłata pękł nagle – nic ci to nie pomoże. Masz żonę? – zapytał **ze smutkiem**, sam nie rozumiał, co się z nim dzieje. (Bułhakow)

Григорий вспомнил разговор со старухой и **тоскливо** огляделся по сторонам, расстегнул ворот рубашки. Опять подступила к сердцу проклятая боль... Grigorij przypomniał sobie rozmowę ze staruszką i **z udręką** rozejrzał się dokoła, rozpiął kołnierz koszuli. (Szołochow)

O ile w pierwszym kontekście nazwany jest ten sam stan psychiczny, o tyle w drugim udręka jest czymś więcej niż smutkiem: *udręka* jako leksem książkowy oznacza cierpienie psychiczne spowodowane ogromnym bólem lub innym trud-

nym do zniesienia uczuciem. W przytoczonym kontekście jest to ból spowodowany widokiem wyludnionego chutoru, niszczycielskich działań wojennych.

3) przymiotnik:

– Богу всюду можно служить, – ответил отец Василий.

Спать на полу было холодно, надрывно кашлял больной Карцев, **тоскливо** вздыхал Ивашкин, думая о жене и детях. Na podłodze dokuczało zimno, spać nie dawał rżęzący kaszel Karcewa i **tęskne** westchnienia Iwaszkina, myślącego o żonie i dzieciach. (DA)

– Ай-яй-яй! – воскликнул артист, – да неужели ж они думали, что это настоящие бумажки? Я не допускаю мысли, чтобы они это сделали сознательно.

Буфетчик как-то криво и **тоскливо** оглянулся, но ничего не сказал.

– Ај–ја–јај! – zawołał artysta. – Czyżby oni naprawdę sądzili, że to są prawdziwe pieniądze? Nawet nie dopuszczam do siebie myśli, że mogli to zrobić świadomie.

Znękany bufetowy spojrział zezem, ale nic nie powiedział. (Bułhakow)

Pomimo różnic formalno-składniowych w pierwszym przykładzie przekazany został ten sam stan subiektu: *tęskne* (słowo książkowe) *westchnienia* są wyrazem tęsknoty, smutku spowodowanego niemożnością bycia z żoną, z dziećmi. Natomiast użyty w ostatnim polskim przekładzie przymiotnik *zněkany* charakteryzuje bezpośrednio subiekt: oznacza większy stopień przygnębienia spowodowany zdarzeniem z fałszywymi banknotami, ze świadomością, że w Moskwie zdarzają się kanciarze. Jest to uczucie bardziej przykre niż smutek, innymi słowy – smutek i coś więcej. Takie przesunięcie semantyczne przyczynia się więc do zmiany jakościowej danego stanu.

Do szeroko rozumianej grupy smutku odnosi się przysłówek *скучно* oznaczający stan przygnębienia, zniechęcenia, znużenia (*безл. в знач. сказ. ‘О скуке, царящей где-л.’; безл. в знач. сказ., кому. ‘О чувстве скуки, испытываемом кем-л.’ СРЯЕв*). W przekładzie polskim ma on bardzo zróżnicowane odpowiedniki:

1) synonimiczne przysłówki *smutno*, *nudno*, *tęskno*, np.:

– Эх, **скучно** без бабы! Зубами бы грыз... Но хозяин – он офицер... Простым, которые сопливые, они жен не уступают... – Ech, **smutno** bez baby! (Szołochow)

Скучно мне солдату на чужбинушке. **Тęskno** żołnierzowi na obczyźnie żyć. (Pasternak)

– Ну, и как живешь?

– Живу кое-как.

– **Скучно?** [...]

– Некогда скучать в работе.

– Жую jakoś.

– **Nudno?** [...]

– Nie ma kiedy nudzić się w robocie. (Szołochow)

Nuda jest rodzajem smutku, który przeżywa subiekt, kiedy nie dzieje się nic ciekawego. We wszystkich wypadkach przewija się nić smutku, przygnębienia, żałości spowodowana niekorzystną sytuacją: rozłąką z najbliższymi, z żoną, mężem, dziećmi.

2) synonimiczne formy czasownikowe *tęskni*, *nudzi się*, *przykrzy się*, *cni się*, np.:

От Григория Аксинья нечасто получала коротенькие письма, извещавшие о том, что он пока жив-де и здоров, службу ломает. Крепился ли он или не хотел в письмах выказывать своей слабости, но ни разу не обронил он слова о том, что тяжело ему, **скучно**. Крзепіт się w sobie czy też nie chciał w listach wykazywać swej słabości, lecz ani razu nie uronił słówka o tym, że ciężko mu, że **cni się**. (Szołochow)

Григорий молчал, лежа на повозке, зябко кутаясь в тулуп. Но Прохору было **скучно** ехать без собеседника; он трогал Григория за ноги или за рукав, говорил: [...]. Ale Prochogowi **przykrzy się** jechać bez rozmówców; [...]. (Szołochow)

– Ах нет, нет, [...] мне стало **скучно**. У вас праздник, а что же прикажешь делать мне? Сидеть и слушать, как ты вздыхаешь на террасе? – Ach, nie, nie, [...] **zaczęłam się nudzić**. Wy macie święto, a ja co mam robić? Siedzieć i słuchać, jak wzdychasz na tarasie? (Bułhakow)

Użycie formy czasownikowej wyraźnie zmienia charakter zdania: w modelu przysłówkowo-predykatywnym przekazywany jest stan jako coś bezwiednego, nieświadomego, mimowolnego. Akcentowana jest tu pasywność subiektu. Natomiast w zdaniach modelu czasownikowego obok opisu stanu psychicznego dodatkowo ujawnia się aktywność subiektu. Różnice formalno-składniowe nie powodują jednak istotnych zmian w strukturze semantycznej. Jedynie w dwóch pierwszych zdaniach w przykładzie użyte zostały formy przestarzałe, potoczne (*cni się*, *przykrzy się*). Tłumacz sięgnął zapewne po taką leksykę dla celów stylizacyjnych.

3) przymiotnik:

– У меня больше нет никаких мечтаний и вдохновения тоже нет, – ответил мастер, – ничто меня вокруг не интересует, кроме нее, – он опять положил руку на голову Маргариты, – меня сломали, мне **скучно**, и я хочу в подвал. Nie mam już żadnych marzeń [...] Złamali mnie, **jestem zmęczony** i chcę do sutereny. (Bułhakow)

Użycie w przykładzie przymiotnika *zmęczony* nie oddaje stanu psychicznego subiektu tekstu oryginału.

Stan przygnębienia, głębokiego smutku i zubożenia na otaczającą rzeczywistość sygnalizuje przysłówka *тяжело* (bezl. w znac. сказ., кому. ‘О тягостном, мрачном настроении, тяжелом состоянии, в котором находится кто-л.’ СРЯЕв), zwłaszcza w połączeniu z rzeczownikiem *сердце / serce, душа / dusza*, np.:

Аксинья движением плеча осторожно поправила его запрокинутую голову и вдруг ощутила на сердце такую безжалостную, режущую тоску, что горло ее перехватила спазма. Она заплакала **тяжело** и горько, вздрагивая от

сотрясавших ее рыданий, но она даже не могла вытереть слез: на руках ее спали дети Григория, а ей не хотелось их будить. Zapłakała **ciężko** i gorzko, wzdrygając się od wstrząsającego nią szlochu, ale nawet nie mogła wytrzeć łez: na jej rękach spały dzieci Grigorija i nie chciała ich budzić. (Szołochow)

– Может, и не будут. – Дуняшка помолчала, потом сказала, подавив вздох: – Злой он на братушку... Так мне от этого **тяжело на сердце** – и сказать не могу! Жалко братушку страшно! Его опять поранили... Може і не бeдe! [...] Зły он на braciszka... Так ми од tego **ciężko na sercu** – że wypowiedzieć nie mogę. Żal mi braciszka strasznie! Znowu go poranili... (Szołochow)

W pierwszym przytoczonym kontekście stan przygnębienia pełniej oddany jest szeregiem zbliżonych znaczeniowo przysłówków: *тяжело и горько / ciężko i gorzko*.

W przekładzie na język polski przysłówek *тяжело* ma zróżnicowane odpowiedniki tekstowe:

1) przysłówki *глубоко, оцѣжале*:

Сердце Маргариты застучало, она **тяжело** вздохнула, стала соображать что-то. Serce Małgorzaty załomotało, westchnęła **głęboko**, zaczęła się zastanawiać. (Bułhakow)

Наступило молчание. Теперь уже оба больных глаза **тяжело** глядели на арестанта. Zapadło milczenie. Teraz już oboje zboliałych oczu patrzyło **ociężale** na aresztowanego. (Bułhakow)

Przytoczone konteksty pokazują, jak trudno dobierać ekwiwalenty do literackich określeń stanu wewnętrznego człowieka, mających nierzadko metaforyczny, przenośny charakter: głębokie westchnienie jest wyrazem intensywnego przeżycia przez Małgorzatę wydarzeń na balu, natomiast *тяжело глядеть / patrzeć оцѣжале*⁸ jest sygnałem przygnębiającego, smutnego nastroju, a ściślej ciężkiego stanu psychicznego, w jakim znajduje się chory Piłat podczas przesłuchiwanie skazanego Jezua.

2) przymiotnik *цѣжки*:

– Правительство в целом, разумеется, тоже слагает полномочия. Встает вопрос – кому же мы передадим власть?

– Городской думе, – сухо ответил Каледин.

– Надо это оформить, – нерешительно заметил член правительства Карев.

Минуту **тяжело** и неловко молчали. Zapanowała chwila **ciężkiego**, niezręcznego milczenia. (Szołochow)

Pomimo różnic w doborze środków językowych w zasadzie zachowana została pewna wspólność semantyczna pomiędzy zdaniem oryginału i przekładu. Przekaz stanu dyskomfortu psychicznego, związanego z zaistniałą trudną do zniesienia

⁸ Polski przysłówek *ociężale* (*książk.* 'ciężko, powoli, z trudem, ociągając się' USJP) łączy się głównie z czasownikami *chodzić, ruszać się, wstać*. W połączeniu z *patrzeć* użyty został metaforycznie.

sytuacją spowodowaną beznadziejnością stawiania oporu przez armię ochotniczą i koniecznością przekazania władzy czerwonogwardzistom, nastąpił w drodze zmiany w strukturze całej wypowiedzi. Chwila ciężkiego milczenia odzwierciedla stan głębokiego przygnębienia, smutku obecnych tam Kozaków.

3) wyrażenie przyimkowe z N_i :

Ее нельзя без конца насилловать безнаказанно. Мне **тяжело** было слышать твой рассказ о ссылке, Иннокентий, о том, как ты вырос в ней и как она тебя перевоспитала. **Z przykrością** слушаю твоей истории о ссылке, Иннокентий, о том, как доjrzałeś i jak zesłanie cię uświadomiło. (Pasternak)

W tych typowych dla każdego języka modelach zdań nazwany został ten sam stan dyskomfortu psychicznego subiekta różnymi formalnie leksemami.

Różnorodność polskich ekwiwalentów przekładowych świadczy o znacznych możliwościach języka w wyrażaniu omawianego stanu dyskomfortu psychicznego. O ile rosyjskie przysłówki predykatywne mają szeroki zakres użycia, o tyle w języku polskim uczucie smutku, przygnębienia bywa często nazywane różnymi innymi formami: synonimicznym przysłówkiem, przymiotnikiem, rzeczownikiem, wyrażeniem przyimkowym, formą osobową czasownika i w większości wypadków zachowywana jest odpowiedniość znaczeniowa.

Nierzadko negatywny stan psychiczny subiekta nazywany jest szeregiem przysłówków predykatywnych, co pełniej oddaje miarę dyskomfortu psychicznego spowodowanego przykrymi przeżyciami, zdarzeniami, przykrą sytuacją, np.: *тяжело ему, скучно; мне тоскливо и страшно; ему нестерпимо больно и грустно было за своих; тяжело и горько; тяжело и смутно*.

Przysłówki predykatywne są specyficznym środkiem wyrażania stanów psychicznych człowieka w określonych kontekstach składniowych. W języku rosyjskim znaczenie smutku, przygnębienia, zniechęcenia realizują następujące modele zdań przysłówkowo-predykatywnych:

1) **N (Pron)_a cop Adv**

Но сейчас, когда она сидела и осматривала комнату, привычные вещи, вдыхала привычные запахи, она снова ощутила себя прежней девочкой, ей сделалось **тоскливо** и она отчетливо поняла, что, [...] другого дома у нее нет и не скоро будет. Ale teraz, kiedy tak siedziała rozglądając się po pokoju, patrząc na znane sobie sprzęty i wdychając znajome zapachy, znowu poczuła się dawną dziewczynką i zrobiło jej się **smutno**. (Szołochow)

Дарья [...] долго сидела на берегу, [...] вслушиваясь в тоскливые крики чаек, в равномерные всплески волн. Ей было **грустно** до слез от этой тишины, от хватающего за сердце крика чаек, и еще тяжелей и горше казалось то несчастье, которое так внезапно обрушилось на нее. Było jej do łez **smutno** od tej ciszy, od chwytającego za serce krzyku czajek i jeszcze cięższe i bardziej gorzkie wydawało się nieszczęście, które tak niespodziewanie zważyło się na nią. (Szołochow)

W modelu tym przysłówki predykatywne na *-o* przysądza subiekтови osobowemu wskazanemu w nominalnej formie celownikowej przykry stan psychiczny spowodowany nieprzyjemnym przeżyciem, nieprzyjemną sytuacją. Celownik taki jest wg G. Zołotowej uwarunkowanym syntaktemem oznaczającym „личный (одушевленный) субъект называемого обычно предикативным наречием или оцениваемого состояния”⁹.

2) (cop) Adv

– Новый сосед? Очень приятно, не так **скучно** будет. Я из Зарайска, – общительно заявил он, придвигая Григорию стул. – Nowy sąsiad? Bardzo mi przyjemnie, nie będzie tak **nudno**. (Szołochow)

– Эх, **скучно** без бабы! Зубами бы грыз... Но хозяин – он офицер... Простым, которые сопливые, они жен не уступают... – Ech, **smutno** bez baby! (Szołochow)

В Татарском было пусто и **скучно** без казаков. W Tatarskim pusto było i **nudno** bez Kozaków. (Szołochow)

Przysłówki pełni tu funkcję predykatu stanu. Oznacza stan przerażenia, bez wskazywania konkretnego subiekta. Jakkolwiek subiekt nie został nazwany, wiadomo jednak, że jest to stan przykrych wrażeń, doświadczeń, uczuć osoby, domyślnej z szerszego kontekstu lub sytuacji komunikacyjnej. W dwóch pierwszych przykładach opisywana w zdaniu sytuacja i sytuacja komunikacyjna nakładają się na siebie: mówiący sygnalizuje własny stan psychiczny (tzn. subiekt-nadawca i subiekt stanu jest tożsamy), dlatego pozycja subiekta jest na powierzchni niezapełniona. W ostatnim przykładzie mamy do czynienia z subiektem lokatywnym: ludziom mieszkającym w Tatarskim było nudno bez Kozaków.

3) N (Pron)_a Adv Inf

– Одному, сдается, **скучно** ехать в отступ – дай-ка, думаю, заеду за сватами. Слух поймел, что обои вы дома. Заеду, говорю бабе, за Мелеховыми, все веселей будет. Самему chyba **smutno** jechać tak далеко, myślę sobie, pojedę do kumów. (Szołochow)

Скучно было им лежать ночью на холодной, скованной морозом земле. **Cniło się** im леżeć nocą na zimnej, skutej przymrozkiem ziemi. (Szołochow)

Jest to model zdania, w którym przysłówki wyraża przykry stan psychiczny subiekta osobowego towarzyszący określonej czynności nazwanej w bezokoliczniku. Celownik subiekta jest syntaktemem uwarunkowanym, jego semantyka wiąże się z realizowaną przezeń w danym modelu pozycją¹⁰.

4) N (Pron)_n V_f Adv

Григорий **невесело** улыбнулся, поцеловал сухую материнскую руку, подошел к Наталье. Grigorij **niewesoło** się uśmiechnął, pocałował suchą matczyną rękę, poszedł do Natalii. (Szołochow)

⁹ Г. А. Зоłотова, *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*, Москва 1988, s. 119.

¹⁰ Ibid., s. 118.

Ночью за восемь верст от хутора, в степи, кутаясь в колючий плотный зипун, Григорий **тоскливо** говорил Наталье: – Чужая ты какая-то... Носа [...] Grigorij mówił do Natalii **smutno**: – Jesteś jakaś obca... (Szołochow)

Лена радовалась, что Гера провела у нее вечер. Обняла ее, поцеловала на прощание, сказала **грустно**: „Ты меня не забывай”. Lena ucieszyła się z odwiedzin Gery. Na pożegnanie objęła ją, pocałowała i powiedziała **smutno**: „Nie zapominaj o mnie”. (Rybakow)

Wyróżnione przysłówki są tu skrótem dodatkowej predykcji: semantycznie określają czynności nazwane głównym predykatem (głównie są to czasowniki artykulacyjne, percepcyjne i niektóre inne, nazywające konkretne czynności subiektu – *rzekł, powiedział, odparł, mówił; spojrzął, patrzył; westchnął, oglądnięt się, uśmiechnął się, machnął ręką*), a równocześnie informują o cesze (stanie) argumentu, przejawiającej się w trakcie trwania akcji predykatu. Przysłówek charakteryzuje więc jednocześnie argument (subiekt) i predykat: *Grigorij uśmiechnął się tak, że było widać jego przygnębienie; Grigorij uśmiechnął się. + Był smutny*. Połączenia tego typu odzwierciedlają, najogólniej mówiąc, stany psychiczne ludzi. Subiekt osobowy zwykle bywa wyrażany na powierzchni lub jest domyślny z szerszego kontekstu (komunikacyjnego, sytuacyjnego lub kognitywnego).

5) y N (Pron)_g cop Adv

Надо на могилки сходить, проведать мать и Наталью, – подумал Григорий и свернул в проулок по дороге к кладбищу, но, пройдя немного, остановился. И без того **тяжело** и смутно было у него на сердце. – Как-нибудь в другой раз схожу, – решил он, направляясь к Прохору. Trzeba na mogiłki zejść, odwiedzić matkę i Natalię – pomyślał Grigorij i skręcił w uliczkę ku cmentarzowi, ale mało-wiele uszedłszy zatrzymał się. I bez tego **ciężko** i smętnie było mu na sercu. (Szołochow)

W zdaniu rosyjskim subiekt wskazany jest formą dopełniaczową zaimka z przyimkiem, a w polskim – formą celownikową.

Godny odnotowania jest fakt, że każdy z omawianych przysłówek predykatywnych jest predestynowany do organizowania określonego modelu zdań. Tak więc *скучно* – model 3, rzadziej 1, 2; *грустно* – model 4, rzadziej 1, 3; *тоскливо, невесело, печально* – model 4; *тяжело* – model 3, 4, rzadziej 1, 5.

Często w przekładzie na język polski znaczenie smutku, przygnębienia jest wyrażane nie ekwiwalentem słownikowym, lecz różnymi innymi formami: innym przysłówkiem (zwykle synonimicznym), przymiotnikiem, rzeczownikiem, wyrażeniem przyimkowym, formą osobową czasownika. Potwierdza to bliskość semantyczną i funkcjonalną przysłówek predykatywnych z tymi formami. W przekładzie stan emocjonalny subiektu jest zwykle odzwierciedlany adekwatnie, w jednostkowych jednak wypadkach widoczne są pewne różnice formalno-znaczeniowe. Ma to uzasadnienie systemowe: w języku rosyjskim zakres użycia predykatów stanowych

jest znacznie szerszy niż w języku polskim. Ujawniają się przy tym typowe dla języka rosyjskiego modele zdań z subjektem celownikowym i predykatem stanu.

Ponadto uniwersalność uczuć i podobieństwo przeżyć pozwalają tłumaczowi wczuwać się w przeżycia bohaterów i dobrać rodzime środki językowe zgodnie z formułą A. Wierzbickiej „x czuje się tak, jak czuje się zwykle człowiek // ludzie wtedy, gdy...”¹¹. Ponieważ odmian smutku jest wiele, niektóre z nich są bogatsze o dodatkowe składniki semantyczne wyrażające głównie intensywność natężenia doznań negatywnych psychicznych, wyrażanie uczuć ma charakter subiektywny, stąd wybór najbardziej adekwatnego ekwiwalentu nie jest łatwy. Nierzadko dochodzi do naruszenia symetrii leksykalno-semantycznej: obok leksemów, których zawartość pojęciowa została w pełni zrównoważona, w przekładzie pojawiają się leksemy nierównoważne pojęciowo. Omawiane rosyjskie przysłówki predykatywne mają w przekładzie następujące odpowiedniki: *зрyстно* – *smutno, smutnie; smutny; smutek, żal; ze smutkiem; скучно* – *smutno, nudno, tęskno; tęskni, nudzi się, przykrzy się, cni się; тоскливо* – *smutno, smutnie, żałośnie, melancholijnie, niecierpliwie; tęskny, znękanu; ze smutkiem; невесело* – *niewesoło, niechętnie; печально* – *ze smutkiem; тяжело* – *ciężko, ociężałe, głęboko; ciężki; з przyкrościá*. Przesunięcia semantyczne oraz wypadki braku adekwatności przekazu negatywnego stanu psychicznego są wyrazem specyfiki każdego systemu językowego oraz potwierdzeniem złożoności przekładu tekstów literackich.

Wyjaśnienie symboli i skrótów

Adv – przysówek

cop – łącznik

a – celownik

g – dopełniacz

i – narzędnik

Inf – bezokolicznik

N – rzeczownik

n – mianownik

Pron – zaimek

V_f – forma osobowa czasownika

СРЯЕВ – *Словарь русского языка в четырех томах*. Red. А.П. Евгеньева, т. 1–4, Москва 1981

СС – *Словарь синонимов русского языка*. Red. Л.А. Чешко, Москва 1975

USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz, Warszawa 2006

¹¹ A. Wierzbicka, *Kocha. Lubi. Szanuje. Dociekania semantyczne*, Warszawa 1971, s. 31.

SUMMARY

**Models of Russian Sentences with the Meaning of Sadness –
in Comparison with Their Polish Counterparts**

The article discusses Russian sentences of the adverbial-predicative type with the lexemes *грустно*, *скучно*, *тоскливо*, *невесело*, *печально*, *тяжело* with the meaning of negative emotions of sadness, despair, depressing and boredom and their Polish counterparts. The models are: 1. N (Pron)_d cop Adv; 2. (cop) Adv; 3. N (Pron)_d Adv Inf; 4. N (Pron)_n V_f Adv; 5. у N (Pron)_g cop Adv. The Polish translation of the Russian lexemes denoting sadness and depressing are not only the exact equivalents, but also other forms: other adverbs (usually with synonymic meaning), adjectives, nouns, prepositional phrases, verbs. In most of the cases the emotional state of the subject is translated adequately, rarely appear formal or semantic differences. If they do, they are caused by the specific nature of the languages and they confirm complexity of the process of translation.